

ДАЦЕНКО Ю. П.

Київський національний лінгвістичний університет

ФРЕЙМОВЕ МОДЕЛЮВАННЯ ГЕРУНДІАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розкрито специфіку фреймового моделювання герундіальних конструкцій в італійській та українській мовах, виділено аспектуальні властивості герундія та дієприслівника у зіставлюваних мовах. Зіставно-типологічний аналіз вказаних категорій в італійській та українській мовах будується на когнітивному підході вивчення окремих лінгвістичних явищ.

Ключові слова: когнітивний підхід, фреймова семантика, герундій, дієприслівник, імперфективний / перфективний аспекти, недоконаний / доконаний вид.

В статье раскрыта специфика фреймового моделювання герундіальних конструкцій в італійському та українському мові, виділені аспектуальні особливості герундія та дієпричастія в аналізованих мовах. Сопоставительно-типологічний аналіз вказаних категорій строиться на когнітивному підході вивчення окремих лінгвістичних явищ.

Ключевые слова: когнітивний підхід, фреймова семантика, герундій, дієпричастіє, імперфективний / перфективний аспекти, несконаний / сконаний вид.

This article focuses on the categories of gerund in the Italian and Ukrainian languages in studying of the frame analysis. A comparative analysis of the past tenses of the perfect / imperfect aspects in Italian and perfective / imperfective in Ukrainian has been accomplished in the light of recent achievements in frame and prototype semantics.

Key words: cognitive approach, frame semantics, prototype semantics, gerund, imperfective / perfective aspects.

Актуальність статті обумовлена тією обставиною, що неособові форми дієслова представляють собою різновид предикатної лексики, яка відрізняється значною різноманітністю у зіставлюваних мовах і визначає її лексико-семантичну та граматичну структуру. Герундій не раз виступав предметом дослідження в італійській лінгвістиці, але ще досі не було зроблено спроб провести порівняльно-типологічний аналіз на основі залучення фреймового моделювання герундіальних / дієприслівникових конструкцій в італійській та українській мовах відповідно.

Метою статті є встановлення спільних і відмінних рис у структурі, функціонуванні й вираженні неособових форм дієслова у віддаленоспоріднених мовах на прикладі поетапного аналізу визначених категорій.

Визначена мета передбачає завдання розробити й описати методіку дослідження герундія / дієприслівника в італійській та українській мовах.

Об'єктом статті виступають неособові форми дієслова італійській і українській мові.

Матеріалом дослідження слугують герундіальні / дієприслівникові конструкції попередньої та одночасної дії в італійській і українській мовах відповідно.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше застосовується комплексний підхід до вивчення неособових форм дієслова із залученням фреймового моделювання у віддаленоспоріднених мовах.

Фреймова семантика оперує основною концептуальною моделлю, якою виступає фрейм як структура даних для зображення стереотипних ситуацій, чи модель систематичних епістемологічних репрезентацій [1:7]. Суть когнітивного підходу у вивченні окремих лінгвістичних явищ полягає в тому, що мовна форма інтерпретується, як відображення когнітивних структур, що існують у мові.

За рахунок залучення до аналізу принцип сприйняття та відображення світу через взаємодію та взаємозв'язок об'єктів подій, когнітивний підхід до категорій аспекту / виду і часу дозволяє уточнити саме поняття “речення”. Використання поняття “фрейм” як поетапного поєднання кількох ситуацій (одночасності та різночасності процесних та результативних дій) дозволяє виявити цілу низку взаємопов'язаних одиниць, з яких складається саме речення. Тлумачення та аналіз складного речення у вигляді нашарування розчленованої структури на чолі з предикативною структурою не суперечить когнітивному підходу у лінгвістиці, оскільки “він розуміє речення як структуру свідомості, одиницю зберігання знання, одиницю, яка репрезентує світ та виступає у вигляді певної форми його репрезентації” [2:62]. Отже, у реченні поєднується поняття про уявлення стану речей у світі, а поняття фрейму з огляду на це уточнюється та розширюється, оскільки він містить слоти тематично поєднаних та співвідносних між собою елементів-ситуацій.

Для побудови фреймових мереж використовуємо концепцією побудови фреймових мереж С. А. Жаботинської [3;4;5], яка розробила класифікацію, що складається з п'яти основних, взаємозалежних фреймів. Кожен з цих фреймів являє собою певний зв'язок між предметом і його характеристиками або між кількома предметами. Такий зв'язок може виражати відношення якості, кількості, місця, часу, простору, дії та способу буття. Дієслово фіксує зв'язок між двома

суб'єктами або об'єктами та сприяє лінгвістичній операції, що розмежовує агенса і пацієнсом. У базовому акціональному фреймі, на якому побудований наш аналіз, усі учасники подій наділені ролями, де ХТОСЬ / агенс виконував або виконав ЩОСЬ.

У нашій статті ми зосереджуємо свою увагу на неособовій формі дієслова □ герундія в італійській мові та дієприслівника в українській, за допомогою яких ми трансформуємо акціональний базовий фрейм. Характерною рисою традиційних граматик з вивчення герундія та дієприслівника в італійській та українській мовах [6; 7; 8; 9;] було передусім виділити та описати морфологічні ознаки неособових форм, а не виявити їх аспектологічні властивості. Через свою невідмінюваність та нейтралізовані власне-дієслівні категорії часу і способу та невластиві дієслівні категорії особи, числа та роду герундій і дієприслівник в обох зіставлюваних мовах за синтаксичними функціями виступає у ролі другорядного члена у реченні.

Під нейтральною категорією часу герундія / дієприслівника ми розуміємо нейтральне часове значення вихідного дієслова, від якого утворюється неособова форма. Так, в італійській мові від одного вихідного дієслова можна утворити дві форми герундія:

leggere → *leggendo* (імперфективний аспект), *avendo letto* (перфективний аспект).

В українській мові від дієслівної форми теперішнього часу утворюється лише дієприслівник недоконаного виду: *читати* – *читаючи*, а від вихідного доконаного дієслова утворюється дієприкметник доконаного виду: *прочитати* – *прочитавши*. Нейтральна форма герундія / дієприслівника в обох віддаленоспоріднених мовах набуває аспектуальні характеристики завдяки фінітному дієслову, разом з яким, неособова форма здатна виражати аспектуально-таксисні ситуації (значення одночасності, попередності та наступності).

Тому, твердження про те, що герундій / дієприслівник є суто дієслівною категорією визнається невірною, оскільки одна і та сама неособова форма може сполучатися з фінітним дієсловом у теперішньому, минулому та майбутньому часах і виражати різні аспектуальні характеристики.

Отже, одна і та ж сама форма герундія / дієприслівника під впливом часового значення фінітного дієслова може виражати значення теперішнього, минулого і майбутнього часів.

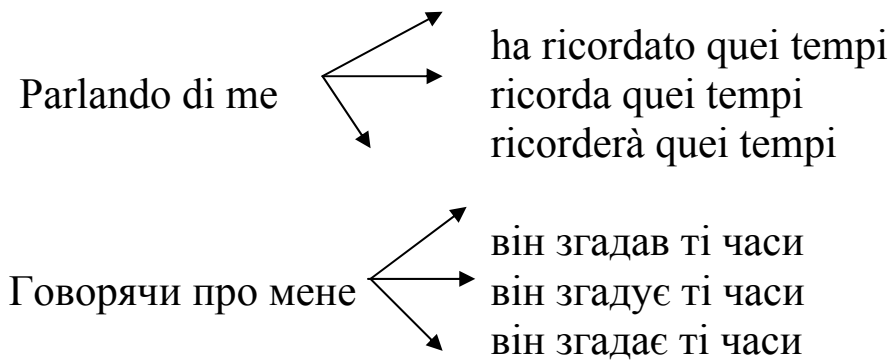

Рис. 1. Аспектуальні властивості герундія / дієприслівника

Схема акціонального фрейму на прикладі вживання герундія / дієприслівника попередньої дії виглядає так: ХТОСЬ / агенс, виконавши ЩОСЬ-1 (дія виражена герундієм / дієприслівником), виконував / виконав ЩОСЬ-2 (дія виражена фінітним дієсловом). У наведених прикладах дії, виражені формами герундія, передують діям, вираженим формами фінітного дієслова (спочатку батько, прокинувшись, запитував мати / спочатку звернула увагу Респондента, а потім почула).

“Mio padre, *svegliandosi* nella notte, diceva a mia madre: “Che luna che hanno Mario e la Paola” [10:65].

“*Звернувши увагу* Респондента на першу визначну споруду – церков Сан Джеремія ліворуч, я почула від нього віршований експромт [...]” ([11:46].

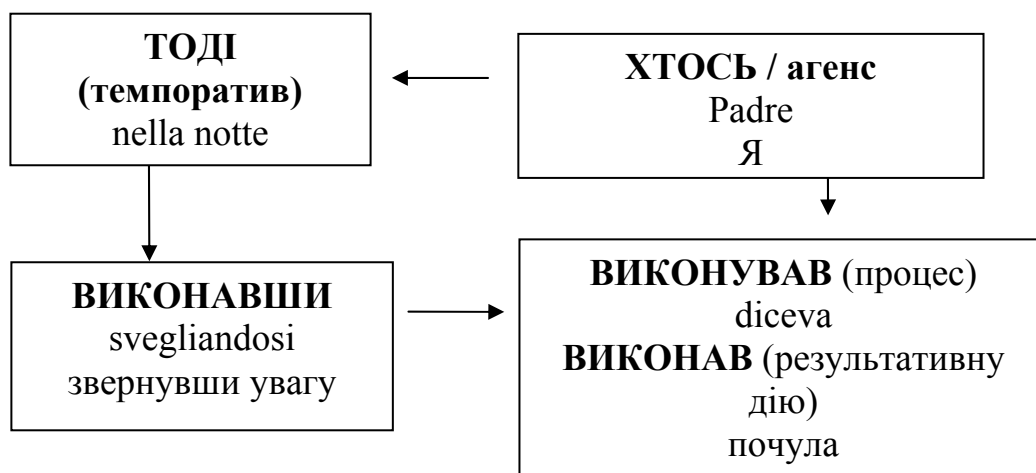

Рис. 2. Акціональний фрейм герундія / дієприслівника попередньої дії

Відзначимо, що в італійській мові на позначення попередньої дії вживається Gerundio composto (герундій минулої дії), але оскільки за

його семантикою він може сполучатися лише на позначення попередньої дії, у нашому дослідженні ми використовуємо нейтральну семантику Gerundio presente з метою проаналізувати вживання герундія у трьох часових площинах. Через цю часову багатofункціональність, йому надають більшу перевагу як і літературі, так і у розмовній італійській мові [9:61].

Відзначимо, що герундій / дієприслівник із семантикою часової попередності може виконувати функцію попередньої дії лише тоді, коли вихідне дієслово є граничним, а, отже, за семантикою завершеним та результативним. Неграничні дієслова не можуть утворити неособову форму зі значенням попередньої дії через свою природу, яка передбачає незавершеність, тривалість та процесність реалізації дії на часовій осі.

“*Uscendo sulla galleria si poteva vedere l’Isola, si poteva – sriveva Roberto – fissar con occhi di lonza il suo silenzio*” [12:23].

“*Звівшись на ліжку, він хвилини зо дві роззирався наокил [...]*” [13:16].

На формування значення попередньої завершеної дії можуть впливати маркери часу, ступеня і міри: *abbastanza, bene, finalmente, male, troppo; in X tempo, per X tempo, per X volte, prima, ripetutamente, quella volta / добре, достатньо, забагато, нарешті, погано; впродовж X часу, за X часу, X разів, того разу, постійно*, семантика яких унаочнює попередність дії, а не її паралельність.

Акціональний базовий фрейм одночасності дій набуває такої конфігурації: ХТОСЬ виконав ЩОСЬ (фінітне дієслово) ТОДІ, коли тривала дія у неособовій формі. Часові межі виконання дії, вираженої формою герундія / дієприслівника та фінітного дієслова можуть збігатися. Тоді концептуальна схема виглядатиме так: ХТОСЬ виконував ЩОСЬ (фінітне дієслово) ТОДІ, коли тривала дія у неособовій формі (рис. 3.)

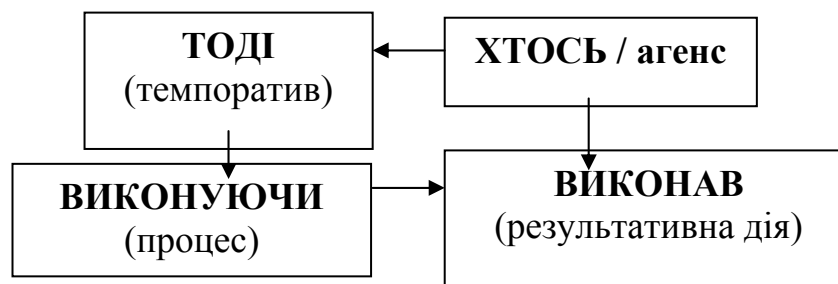

Рис. 3. Акціональний фрейм герундія / дієприслівника одночасної дії

На семантику герундія / дієприслівника одночасної дії впливає позиція неособової форми. В італійській мові поствербальна позиція герундія вживається значно рідше, ніж у превербальній позиції. В українській мові вживання поствербальної позиції взагалі є невластивою, тому, дієприслівник з семантикою одночасної дії вживається у превербальній позиції. На нашу думку, позиція герундія / дієприслівника залежить від семантики вихідного дієслова, від якого він утворюється. Оскільки форма герундія / дієприслівника виражає фонову ситуацію для виконання результативної дії фінітного дієслова, вихідне дієслово неособової форми є неграничним, а фінітне дієслово - статичним та граничним. Саме через таку семантику препозиція герундія / дієприслівника в обох зіставлюваних мовах встановлює ширші часові межі тривалої, фонової дії, ніж у постпозиції. У випадку вираження паралельних дій герундій / дієприслівник та фінітне дієслово за семантикою є неграничними дієсловами, оскільки позначають тривалі дії, часові межі яких збігаються у процесі реалізації.

Акціональний фрейм герундія / дієприслівника набуває конфігурації: ХТОСЬ виконував → ЩОСЬ (процес, що виражається формою фінітного дієслова із семантикою прогресива, континуатива та абітуатива) або виконав → ЩОСЬ (результативну дію, що виражена формою фінітного дієслова із семантикою аориста, результатива та інгресива) → ТОДІ (одночасна / попередня дія, виражені формою герундія / дієприслівника).

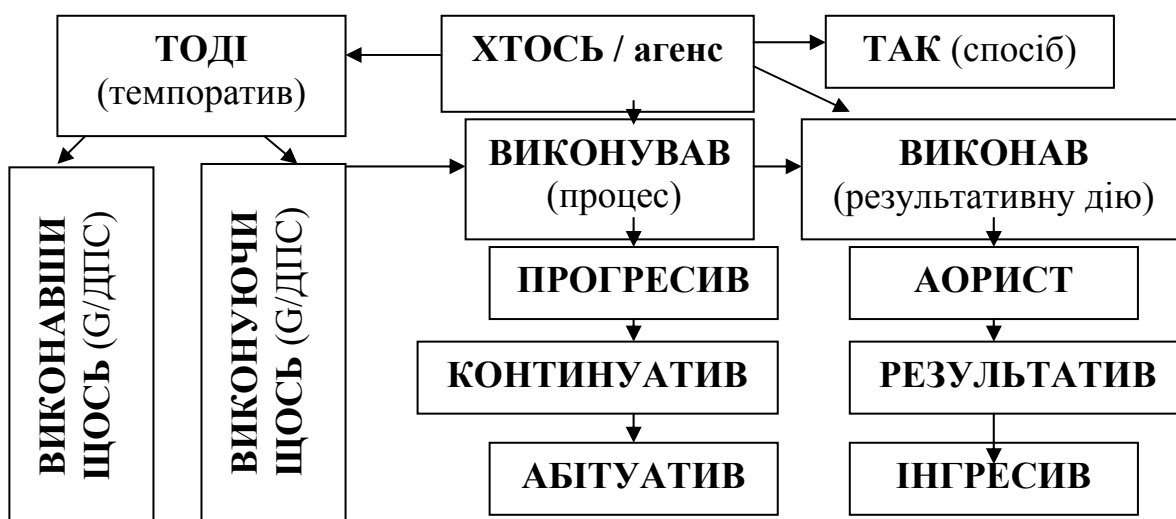

Рис. 4. Акціональний фрейм герундія / дієприслівника попередньої та одночасної дій

Представлений у дисертаційній роботі підхід до вивчення категорій аспектуальності та темпоральності сприяє вдосконаленню дослідження аспектуальної парадигми з огляду на прототипну та фреймову семантики в італійській та українській мовах, який дозволяє інтерпретувати традиційно відомі факти у новому ракурсі, виявляючи тим самим нові спільні та відмінні риси між обома віддаленоспорідненими мовами. Саме в такому типологічному напрямку вбачаємо перспективність подальшого дослідження дієслівних категорій в італійській та українській мовах, оскільки однією з проблем сучасної лінгвістики є природа встановлення поняттєвого плану мовних категорій і характер процесу відображення пізнавального змісту в мовній одиниці.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Минский М.* Фреймы для представления знаний : [навч. посібник] / Марвін Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
2. *Калько М. І.* Аспектуальність і дієслівна полісемія : [монографія] / Микола Іванович Калько. – Черкаси : БРАМА, 2002. – 143 с.
3. *Жаботинская С. А.* Когнитивные и номинативные аспекты класса числительных : дис. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика” / Светлана Анатольевна Жаботинская ; Московск. гос. лингвист. ун-т. – М., 1992. – 336 с.
4. *Жаботинская С. А.* Концептуальный анализ: типы фреймов / Светлана Анатольевна Жаботинская // Вестник Черкасск. ун-та. – Серия “Филологические науки” / глав. ред. Анатолий Иванович Кузьминский. – 1999. – Вып. 11. – С. 3–20.
5. *Жаботинская С. А.* Ономазиологические модели в свете современных школ когнитивной лингвистики / Светлана Анатольевна Жаботинская // С любовью к языку. – 2002. – С. 115–123.
6. *Graffi G.* Che cos'è la grammatica generativa : [brossura] / Giorgio Graffi. – Roma : Carocci, 2008. – 142 p.
7. *Grewendorf G.* La costruzione scissa: un'analisi contrastiva / Gunther Grewendorf // Rivista di grammatica generativa / a cura di Silvio Bogati . – Padova : UNIPRESS, 1989. – Vol. 14. – P. 105–139.
8. *Gunner S.* I costrutti infinitivi con i verbi fattivi e con i verbi di percezione / Sergio Gunner // Rivista “Studi di grammatica italiana” / a cura dell'Accademia della Crusca. – Firenze : Accademia della Crusca, 1976–1977. – Vol. 5. – P. 355–401.
9. *Lonzi L.* Tipi di gerundio / Lorenzo Lonzi // Rivista di grammatica generativa / a cura di Silvio Bogati. – Padova : UNIPRESS. – 1988. – Vol. 13. – P. 59–77.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

10. *Ginzburg N.* Lessico familiare : [romanzo] / Natali Ginzburg. – Roma : La biblioteca di Repubblica, 2003. – 222 p.
11. *Андрухович Ю.* Перверзія : [роман] / Юрій Андрухович. – Л. : ВНТЛ-Класика, 2004. – 304 с.
12. *Eco U.* L'isola del giorno prima: [romanzo] / Umberto Eco. – Milano : I Grandi Romanzi Italiani, 2003. – 475 p.
13. *Кононович Л.* Тема для медитації : [роман] / Леонід Кононович. – Л. : Кальварія, 2006. — 240 с.